

колгоспи і закріплювали московське ярмо на шиї українського хохла. Тепер оті «правнуки погані», «Золотої Тамерлана онучата голі» при владі (щоб не сказати при кориті). І все це подається «демократичним порядком» в очах Заходу. А що та держава Україна не вміє дати собі ради, не вміє (або й не хоче) отрястись від злодіїв, то це нікого не обходить. А Бог дав нам, як і іншим народам, непусті голови і роботящі руки, а розум мусимо добувати самі. Прямо мусимо **якось перечекати**, коли все це перекисне, поки відімруть всякі «герої» і «ветерани» (такі, як я), а тоді «встане Україна і світ правди засвітить...».

2. Проблема досягнення єдності українських Церков

Немає такої істоти, яка б називалася словом «людина» і яка не була б водночас причетною до жодної раси чи національності, а була б тільки отак собі — «людина» (і тільки). Проте ми живемо в такі роки, коли щораз густіше лунають різні світові кличі: щоб замість усіх національних урядів створити один світовий уряд; щоб нації перетворити в «людство» без національних різниць, в якийсь «народ землі», щось подібне творенню більшовиками десь з сотні поневолених Росією народів якогось без національного обличчя «советского человека».

Нині також лунає клич, щоб із всіх Церков утворити одну світову Церкву, і щоб в такий спосіб цілком уподібнити всі Церкви одну до одної, щоб не було між ними і національних, і конфесійних різниць.

Таким ось чином із всіх боків різні світові сили намагаються стерти з лиця землі все національне як у чисто-світській сфері, так і у сфері релігійно-церковній. До цього вдається і Московський патріарх Кирило, прагнучи загнати всі народи колишнього Союзу у хворобливо вифантазований ним «русский мир». І буде те, про що саркастично Тарас Шевченко писав: «Від молдаванина до фіна все мовчить, бо благоденствує!».

Явище, зване словом «національність» — це явище таке ж природне, як і явище різних рас - білої, чорної, жовтої. Нашим християнським ідеалом є людяні взаємовідносини між усім людством. Але це не означає, що тими вселюдськими кличами ми можемо усунути природні різниці. Так, ми не можемо усунути природні різниці між національностями. Хто пробує ці різниці усунути, то це тільки штучні заходи — це заходи проти даних Богом законів природи. Ці заходи кінчаються тим, що, з одного боку, людину від нації віддаляють, а з другого - її все ж не переміняють у людину без нації, бо це неможливо. У висліді постає тоді якесь каліцтво в природі, якесь страховище-монстр духового спотворення живої істоти.

Ті нації, які мають держави і ще при тому сильні й духово, переможно вийдуть з тих експериментів вихолощування всього національного серед народів, — вихолощування, що ним загрожують різні світові міжнародні сили — інтернаціонали всіляких зафарбувань, які змагаються між собою за опанування світом взагалі і за опанування душею й тілом кожної нації зокрема — на згубу націям. Це велить нам противитися тим інтернаціональним силам, які голосять, що вони є непримиренним ворогом усього національного. Це велить нам противитися будь-яким силам, які голосять кличі всесвітництва з намаганням знищити все національне, в тому числі й національні Церкви. Це велить нам противитися тим кличам з різних центрів, які голосять, щоб ми були християнами без національності.

Яким чином нація втримує своє буття на Землі? Тут є різні засоби самозбереження, а між ними є також і ось цей. Нація втримається тоді, коли вона не уподібниться до свого іншонаціонального оточення, а навпаки — плекатиме свої національно-культурні різниці: свою мову, своє мистецтво, свій світогляд, а головне — свої різниці щодо зовнішніх форм (стилю) у церковно-релігійній сфері життя.

До таких різниць, що оберігають нас від асиміляції, належать також наші національно-релігійні обряди; до тих рятункових різниць, які охороняють нас перед саморозтопленням у не-українському морі, належить також український традиційний Церковний Календар. Для відвернення від асиміляції, розчинення якомусь ненаціональному світі потрібна також наявність свідомої сили, зокрема сили волі до самозбереження індивідуального і національного.

То ж ми, українці, маємо нині, в час розбудови своєї незалежної держави і національного відродження, потребу поглянути на себе сміливо, пізнати й показати свою силу та здатність до здорового християнського й національного життя. У нас є сили для самозбереження! Їх потрібно й далі жити через постійне усвідомлення, що ворожі сили навколо нас стояли в минулому, стоять тепер і будуть стояти в майбутньому, і що нам треба їм протистояти. І найпершою з цих сил є сусідня Росія і її Православна Церква, яка має в Україні свою юрисдикційну одиницю, має свої церковні структури, для яких не існують українські національні цінності, українське відродження, Українське Православ'я як своєрідний культурно-історичний феномен, не існує Україна, оспівана, оплакана й омріяна Апостолом нації Тарасом Шевченком. Україна, яку поет закликав любити «во врем'я люте, в останню тяжкую минуту за неї Господа моліть».

Нам треба знати, що наша національна сутність і наше існування — від Бога і що ми маємо не тільки легальне, а й природне право своє плекати, оберігати й утверджувати у всіх сферах нашого життя.

У найновіших кличах за поєднання українського народу появляється тенденція відходити від чисто церковних питань (ніби ця справа вже десь і кимсь остаточно вирішена), менше підкреслюється потреба поєднання

церковного, а наголошується на тому факті, що українці - народ поділений його ворогами, а самим українцям робиться дорікання за те, що вони й далі піддаються «польським і московським інтригам, що нас роз'єднали». Звідси виходить, що українці нібито **ще тільки повинні єднатися в народ**, бо «це наша загальнонаціональна вимога». Навіть у кличах за чисто церковне поєднання між греко-католиками й православними чи між самими православними ставиться, як найголовніша мета, національне поєднання всіх українців. Мало хто думає над тим, що такими кличами утверджується в суспільній свідомості українців думка, що вони - національно роз'єднані. Коли в контексті цих міркувань згадуються московські й польські інтриги, то, очевидно, тут мова йде про національне роз'єднання нашого народу, який ще треба єднати. Наша ж роз'єднаність, наші чвари, підбурювані зовні (часто не українцями) комусь і чомусь потрібні!

Постає у зв'язку з цим питання: «Чи справді ми національно роз'єднані, як про те вмовляється українців? Звідки така мова і кому вона потрібна?» Так, це правда, що українці поділені на різні політичні угруповання чи партії. Але ж до всіх тих широко відомих і майже невідомих українських політичних груп належать українці православні, католики й протестанти. Отже, не зважаючи на релігійний поділ, політичне вони об'єднані в одно. І навіть у таких всеукраїнських організаціях, як Світовий Конгрес Вільних Українців, а в нас у Канаді - Комітет Українців Канади, є зарепрезентовані українці всіх політичних напрямків і всіх віросповідань. Там український універсалізм об'єднує їх в одну українську сутність і вже ніяких кличів до національного об'єднання нам не потрібно. То ж і в Великій Україні віросповідний поділ, належність до різних християнських, зокрема православних, Церков не має служити підставою для сумнівів в належності до українства того, хто не відвідує храм тієї Церкви, до якої ти належиш.

Україна нині поліконфесійна, а відтак українці є різними за своєю віросповідністю, але єдиними у своїй національній належності. Жодна з конфесій не має підстав на монополію над українськістю.

Українці — свідомо й міцно з'єднана національна сутність (і того заперечувати не можна). У світлі того навіювати українцям, що вони ще й роз'єднані, то таке говорення може провокувати різне думання: за ним може критися щось неповажне, плановане або й підступне, зорієнтоване на внутрінаціональну ворожнечу.

У нас є більше підстав твердити, що психологічно, ментально українці вже давно творять собою одну національну сутність, а хто говорить чи навіть натякає на те, що нашу народну сутність ще треба творити, що її роз'їла конфесійна відмінність, той великої послуги ні Україні, ані українству не робить. В такий спосіб він хоче перетворити її в легку здобич наших підступних сусідів. На наші землі гострять зуб не лише в Росії чи Польщі, а навіть в Угорщині, Словачії і Румунії.

Коли б навіть говорили про віросповідні поділи серед певного народу, а втім - і нашого, то ледве чи може хто насмілюватися ще твердити, що той народ, як такий, роз'єднаний. Жоден народ віросповідно не поділений так, як народ англійський або німецький, але ніде з-посеред них кличів до поєднання їхнього народу не чути, і ніхто поділеними народами їх не вважає.

Отже, краще було б, щоб і наші впливові люди перестали понижувати гідність свого народу турботами про його об'єднання. Наш народ національне з'єднаний, він знає себе, своє місце, свою мету. Це він засвідчив 20 років тому референдним обранням свого права на незалежність. Він живе і творить свої національні вартості, і багато чим може показатися й перед світом, незважаючи на те, що він народ, який зовсім недавно здобув свою державність, а водночас є віросповідно поділеним.

Якщо комусь йдеться про українське віросповідно-церковне поєднання, то про те треба говорити щиро, відкрито й окремо, але не забувати, що це дуже делікатна справа, — така, що й тісніше об'єднання віросповідно одних людей в одну організаційну сутність вимагає неабиякої психологічної підготовки, а то й переродження. У питаннях про релігійно-церковне поєднання не можна випускати з уваги те, що сюди входить церковно-віросповідне сумління, яким легковажити не можна. А саме те сумління є дуже важливим чинником навіть у випадку самих православних українців. Ось і такі речі повинні брати до уваги ті, які дуже злегка кидають нам кличі до церковного поєднання лише задля самого поєднання, і навіть не допускають думки, що в справу церковного поєднання входять істотні справи, що будь-яке поєднання мусить стати на тверді основи, і що партнери поєднання мусять бути гідні довір'я.

Дана тема привела нас до мови про поєднання церковне, до якого люди подеколи підходять дуже легенько. Наша Православна Церква в Канаді завжди стояла і міцно стоїть на українських церковно-національних основах, у шанобливій візії її вірних — тільки наш Православний Київ. Саме він розглядається як об'єднуючий центр нашого народу. У своїх відносинах з іншими українськими церковними одиницями наша Церква не звела нікого; її сумління чисте і перед Православним Києвом, і перед всіма тими православними українцями, які вступали в будь-яку відносини з нею.

Нині часто звучать слова, що наступив час екуменічного руху. Всі християни нібито прагнуть до примирення й поєднання в одно. Звучать заклики: «Ми повинні забувати історичні рани, забувати про те, що нас роз'єднує, а думати про те, що нас єднає, бо в нас багато спільного!»; «Досить ненависті й нетерпіння! Починаймо ламати історичні плоти, ламати льоди!»; «Зближаймося, єднаймося, бо поєднання всіх в одно таки настане!»

Ці кличі - були вони щирі, а чи ж ні - на людей все таки впливали: навіть до такої міри, що багато хто почав втрачати орієнтацію, став безкритично й мовчазно приймати їх (і досі приймають) як неодмінну вимогу нашого часу, бо про примирення й поєднання говорять всі і скрізь. А чи дійсно ті кличі є правдиві й щирі, чи за ним стоїть запланована і широко розроблена унійна акція, а чи ж то треба ще з'ясувати.

При цьому нині серед українців багато говорять про екуменізм і радять, що ми повинні проїнятися його духом. Говорять, але переважно екуменічні експансисти. Проте навіть у випадку експансивного екуменізму, яким і є наш уніатський екуменізм, варто б застосовувати більше дипломатичності, стриманості чи звичайної скромності і не допускатися того, що на почуття «відділених братів» діє тільки негативно, а ніяк не по-братньому. Ті ж «відділені брати» не є аж такі наївні, щоб на все те дивитися тільки в душі екуменічних кличів.

Тепер на екуменічні теми ведуться різні діалоги, розробляються різні плани поєднань. Але як тільки сторони екуменічних переговорів договориються до живих, тобто крайньо важливих пунктів, то тоді часто справу відкладають на подальше продискутування, а то й закривають її зовсім. Через те тепер вже говорять не про екуменізм на вершинах, а про місцевий екуменізм, на низах, говориться про екуменізм практичний, про певну християнську співпрацю, бо поєднання християн на основі погодження доктринарного — справа важка, майже неможлива. Але, хто цю справу розуміє, той дивиться на неї спокійно.

Поділи християн на різні віросповідання поставали не легкодушно. Вони з'являлися як наслідок великих конфліктів у поглядах. Люди глибоко вірили в правдивість саме своїх переконань. Власне, тільки із-за цього наставали поділи, роз'єднання. Тому й повернення християнської єдності — справа важка. Розсудливі люди ставляться до неї дуже обережно. Тільки легкодушні люди можуть говорити і навіть вимагати поєднання і негайного, бо для них все виглядає однаковим.

А воно так не є, бо віросповідні поділи наставали внаслідок глибоких психологічних процесів. Тому, мабуть, потрібні також затяжні переговорні процеси, щоб ті поділи ліквідувати, погоїти. Є люди, що це розуміють, а тому вони прагнуть до заведення між християнами царства взаємопошани, любові та певної співпраці, коли це є можливим. Це - вияв **християнської єдності**.

Це - справа можлива й легка і, віримо, навіть Богові приємна. Це вже в багатьох випадках діється і дає потішаючі наслідки. Різні християни себе взаємно пізнають як дітей Божих, вони взаємно шануються, співпрацюють. Одні від одних дечому навчаються: такий стан усім корисний і приємний.

Ми належимо до українського православного світу, в якому також буває чимало розмов про поєднання. Поєднання — річ добра та свята, але й тут справа йде не так то легко. Про це свідчать різні наші існуючі православні об'єднання та юрисдикції. Хай би вони собі існували, якби тільки між

ними всіма царила пошана й любов, а понад усе — звичайне порозуміння. Думається, що тим ми Бога не гнівили б, бо навпаки: царство згоди й любові — то й його Царство в людях. Коли б ми тільки були людьми!

Тут, правда, вже не можна поминути справи поєднання Українських трьох Церков-Митрополій, що сталося 1960 р. у Вінніпезі. Воно було доконане волею найвищих Проводів Української Греко-Православної Церкви в Канаді, Української Православної Церкви в США та Української Автокефальної Православної Церкви в Європі (на чужині). Тоді сталася добра, скажемо так, повно задовольняюча православних українців діаспори подія. Було тоді постановлено, що «поза межами України існує тільки одна Українська Православна Церква — Церква автокефальна із устроєм соборноправним, яка тепер складається з трьох митрополій: Української Греко-Православної Церкви в Канаді, Української Православної Церкви в Сполучених Штатах Америки й Української Автокефальної Православної Церкви на чужині (в Європі та в Австралії). Кожна з цих митрополій живе своїм самостійним життям як Церква в окремій державі. Але хоч адміністративно усі ці три митрополії самостійні, вони одначе становлять собою одну духовну цілість і, в разі потреби, спільно виступають як члени однієї і тієї самої Української Православної Церкви».

Чи треба ще кращого поєднання? Не думаємо, бо все було б зовсім добре, якби ми всі могли вірно стояти на цьому. Ця форма поєднання — необхідна, зовсім можлива й задовольняюча. Про яке ще поєднання треба було говорити? Коли б тільки справді ми всі жили міцним церковним життям внутрішньо, а зовнішньо, в потрібних випадках, щоб справді виступали чесно, спільно й однодушно, як члени однієї і тієї самої Української Православної Церкви. Коли ж на практиці така однодушність не маніфестується, бо під нею немає тривких моральних та психологічних підвалин, то про ще якесь поєднання нема й що говорити, бо до цієї справи маємо неповажний підхід.

Ще раз стверджуємо, що існуюча форма нашого поєднання вповні задовольняюча. Коли б її шанували, то з нею рахувалися б свої і не свої кола. Міцні і поважні становища — чи вони комусь підходять чи ні — скоріше викликають повагу й респект. У випадкові Української Греко-Православної Церкви в Канаді це показало відношення до неї з боку Константинопольської Патріархії у формі служіння Божественної Літургії грецькими єпископами у нашій Церкві і нашими єпископами у грецькій Церкві.

На нашу думку, нам загрожує і багато шкодить не так роз'єднання зовнішнє, як брак поєднання внутрішнього, тобто брак поєднання в самій людині, яка є основною клітиною будь-якого поєднання. Бо якщо людина буде здорова, то й будоване з неї поєднання буде тривким; коли ж вона буде квола та безнадійна, то таке буде основане на ній єднання.

Але в нас чомусь думають, що поєднання церковне можна основувати, скажемо, на принципах політичних. Проте життєвий досвід

засвідчує, що поєднання церковне, яке ґрунтується на принципах політичних, на кличах: ура! — буває нещасливим.

Церковне поєднання вимагає принципів євангельських — моральних і чеснотних, бо тільки на таких основах воно буде тривке. Знову, церковного поєднання не творять популярними кличами. Його творить не хто-будь, а люди здорових принципових засад, люди - повні моральної сили. Засновуй поєднання на таких принципах, то з ним будуть рахуватися всі.

Кожна форма поєднання, а втім і нашого церковного, потребує сильних людей: не тільки провідних, а всіх. Воно потребує здорового суспільства. А це, правда, можна добувати не популярними кличами, а посильною й затяжною працею. І якби ми справді добре оздоровили себе, тоді в нас ні проблем, ні розмов про поєднання не було б. Поєднання було б фактом життя! **Правда, таке поєднання не легке, бо воно вимагає терпеливої праці: найперше особистої, а тоді загальної — церковної. Але ставаймо сильними кожний на своєму місці, практикуймо взаємопошану. Тоді нас пошанує сам Бог і з нами будуть рахуватися люди. А самі лише галасливі резолюції не дадуть нічого.**

Від деякого часу речники українських політичних центрів почали проголошувати «нові» державницько-церковні ідеї, зокрема такі, що, на нашу думку, на них може і не треба було б реагувати. Але тепер, у світлі новіших поворотів в українському мисленні, зокрема в церковному, деяким з тих «нових» ідей варто присвятити бодай трошки уваги. Для цього треба найперше подати певні документальні дані. Тому, як зразок такої державницько-церковної філософії, нижче пошлемося на зміст статті, яка була надрукована в одному з українських політичних журналів, що належить ОУН.

ОУН вважає, що обидві наші Церкви – православна і греко-католицька - мають «завершитися патріархатом, а тому підтримує тенденції в цьому напрямі, стоячи за Український Православний і Католицький Патріархати. Осідки обох патріархатів повинні бути в Києві, хіба що котрась Церква бажала б мати його деінде, наприклад, у Львові. Держава сприятиме наближенню і зрештою об'єднанню обох Церков в єдину Українсько-Християнську Церкву з єдиним патріархатом, що одначе мусить статися шляхом домовленості обох цих Церков без інтвенції держави.

Генеральною лінією церковної політики держави буде: якнайдалі від Москви, повне розірвання з нею будь-яких церковних контактів, наближення зрештою до Царгороду і Риму. Тому слід всіляко сприяти акції Царгородського Патріарха до єдності з Римом, сприяти подібним тенденціям наших Церков, щоб довести до єдності християнських Церков, зокрема - православ'я і католицизму. Є це, одначе, винятковим завданням наших Церков, а не політично-державних чинників, які мають створювати лише пригожу атмосферу єдності, респектуючи однаково обидві наші церкви.

Обидві Церкви мусять строго дотримуватися наших старих традицій. Вони повинні більше брати одна від одної, а не від латинників чи від Москви, та й не чекати, що скаже Царгород чи Ватикан.

Наведений нами Вступ згаданої статті є декларацією державницько-церковної політики однієї з українських політичних партій — Організації Українських Націоналістів. У візії ОУН, єдність Церкви Христової серед українців могла б бути втілена в якійсь новій «Українсько-Християнській Церкві», що була б якнайдалі від Москви, а наближена до Царгороду (бодай на якийсь час) і до Риму.

Ця візія — завершена, а в свою основу вона поклала щось конкретне, взяте з акції Царгородського патріарха до єдності з Римом. Отже, ті, що таку візію мають, уже починають витворювати пригожу атмосферу для зреалізування її в церковній єдності українців. Цю візію поділяють і деякі церковні кола. Як зразок, сюди беруть акцію за зближення з Римом Константинопольського патріарха. А тому й нам радять йти його слідами і перейматися його тенденціями. Проте ще ніхто з українців (з політичних і церковних кіл) не виявив, яку саме сутність хто вкладає в акцію патріарха.

Акція патріарха відома нам, але подібних устремлінь у нього ми більше не бачимо. Патріарх не раз виявляє християнську любов до Папи і католицизму. Дійсно, в цій сфері він шукає з ними зближення, але ясної візії на єднання Православ'я з Католицизмом, як виходить, він не виявляє, бо й сам її не має.

Чого ж саме немає в нас, а є в патріарха, і в чому саме ми повинні його наслідувати? Владика Константинопольський часто говорить про єднання, а ми — ні (або говоримо набагато менше). Чи суть речей у балачках? Але й патріарх, коли говорить про єднання Східного Християнства із Західним (Латинським), то він відзначає, що тут «не може бути й мови про підкорення однієї Церкви іншій, або про те, щоб одна Церква прийшла до другої». Він каже, що «єднання мусить здійснюватися так, щоб усі Церкви прийшли до спільного всім Христа». І це він підкреслює завжди. Над акцією патріарха за єднання з Римом треба думати трошки глибше.

З візією на єдину «Українсько-Християнську Церкву» греко-католики нам радять наближатися до Царгороду, бо Царгород, в очах «нової» української політичної філософії, прагне до єдності з Римом. Але, як би воно не було, — це все таки унійна візія: не хочете йти просто до Риму, то йдіть через Царгород, а зрештою все одно опинитесь у Римі. Та це — довгий і не так то надійний шлях. Чи може бути якийсь коротший? — Тут можемо зробити припущення.

В українських уніатських колах зародилася було унійна ідея масштабу патріархату Київського. І справді, цій справі було присвячено багато енергії, багато часу, багато місця на сторінках української преси. Патріархат мав бути для всієї України, а відтак й можна було сподіватися

оправдання візії на єдність українців в одній Церкві. Але нічого з того не вийшло, і акція за спільний патріархат упала.

Тепер у нас почалася друга акція - акція за об'єднання самих православних і в одну церковно-адміністративну сутність. За нею виступили першими українці-уніати й широко оповістили про неї в своїй пресі. Це - акція за те, щоб у проводі всіх православних українців став один першоієрарх. Коли б таке сталося, православні українці могли б дуже легко проголосити свого першоієрарха патріархом, не оглядаючись ні на Москву, ні на Царгород, ані на Рим. Це була б чисто українська справа й український патріархат — Київський. Хтось з українських православних ієрархів, який був би обраний першоієрархом для всіх православних українців, міг би бути проголошеним патріархом Київським і всієї України. На престол Українського Православного Патріархату, евентуальне, міг би сісти і такий, що поділяв би тенденції «нової» української політично-церковної філософії й також почав би орієнтуватися тільки на Рим, бо Царгороду тоді вже не було б потрібно.

Ось такий міг би бути короткий шлях у візії до української церковної єдності. Очевидно, це лише припущення, але воно, евентуально, може бути й планове.

Що ж зрештою можна сказати про «нову» візію на єдність українців в одній Церкві? Сказавши коротко, вона короткозора і не дуже потрібна. У нас такий ідеал єднання уже давно є. І він — не візія, а стара традиційна й історична церковно-національна сутність. Це - Українська Православна Церква.

В ній може бути кожен, хто сердечно хоче об'єднання. Це наша сутність. Вона стоїть лише на українських основах — далеко від Москви, а ще даліше від Риму. Це ж нібито про таку єдність українців мріють наші державницькі й декотрі церковні політики. Чи не краще при цьому було б нам не витратити нерви, енергію та час на мрії, а стати на речах конкретних, що були сильним і єдиним засобом єднання українців у минулому і ще можуть єднати нас тепер, а це - не дивитися на те, що скаже Москва, Царгород чи Рим?

Сьогодні в релігійному житті України відчутний явний прогрес. Правда, зусиль і праці потрібно ще багато. Адже чимало віруючих вважають, що справа Церкви залежить лише від якогось особливого стану її канонічності, забуваючи при цьому слова Ісуса Христа: «Де збереться вас двоє або троє в ім'я Моє, там Я серед вас!». Ще раз хочу підкреслити, що найкращий аргумент щодо подолання психологічного бар'єру – це нести поміж людей християнські моральні й духові цінності. Ми повинні обминати полеміку, а лише утверджуватись.

Але з яких би там позицій не дивитися на нашу українську царину та її проблематику – Україна, Українська Православна Церква, українська людина, то все це сьогодні балансується на вістрі кризи, від якої поверхові, тобто безглибинні суверенітети - як політичні, так і духові - будуть безсилі

нас врятувати. Бо ось там, де ми могли б показати свою сутнісну зрілість, свою могутність і силу, там ми вже почали колотися й дробитися, зокрема в Галичині.

Та все ж таки, навіть за короткотермінові мої проживання в Україні, я помітив низку явищ несподіваної ваги. Наш народ почуває себе і поводиться набагато вільніше, ніж перед тим. Я чув дуже жваві дискусії політичного змісту, читав вільнодумні статті в пресі, слухав дуже гарні виховні й патріотичні програми і справді захоплювався побожністю й великодушністю наших селян. Це саме треба сказати про прояви політичного прозріння та національного й церковного патріотизму.

Торкаючись ще раз церковного питання в Україні, мушу зробити деякі відхилення від головної теми, бо тут йдеться про сценарій типовий, а він також повчальний. Конкретніше, тут піде мова про церковні поділи серед народів. Ось приклад. Православних греків дуже турбують церковні поділи серед українців. І це тоді, коли в Україні тільки три православні юрисдикції, а в Греції їх є п'ять або шість.

Московська Патріархія також явно вболіває з приводу церковних поділів в Україні, хоч саме Московське православ'я поділене на п'ять юрисдикцій. І то саме поділ українців тільки на три юрисдикції дає право Московському патріархові прилюдно твердити, що церковний поділ в Україні є доказом того, що православні українці до самостійного церковного правління ще не доросли. І так розводять будь-яку гру на цю тему, і цю гру непоінформовані люди приймають. А ось розкол православних росіян на п'ять юрисдикцій, поділ греків на тих, що у Вселенській Патріархії, в Православній Церкві Греції, Православній Церкві на острові Кіпрі, в автономній Православній Церкві на острові Криті або в різних юрисдикціях старокалендарних греків у самій Греції, – ці розколи нікому спокою не відіймають і ніхто ними не турбується. Всі вони, незважаючи на свої поділи, живуть і діють спокійно.

За нами, українцями, такого привілею не визнають. Але запитає хтось: а при чому в моїх рефлексіях елемент церковний? Відповідаю, бо він торкається самої живої сутності українця. Для багатьох людей світу незалежна Україна – повна несподіванка. Проте, коли в Україні були ядерні боєголовки, вона багато кого лякала; як тільки Україна добровільно роззброїлася і показала світові спорожнені злодіями скарбниці, то нею перестали цікавитися, перестали поважно займатися нею. Незалежна Україна багато кому непотрібна, майже на заваді. І ніде правди діти: незалежна Україна найбільше на заваді Росії і не є таємницею те, що для росіян образ Росії без України неповний. В незалежність України вони просто не можуть вірити; вони «великодушно» дають українцям нагоду побавитися в незалежність до часу, бо далі буде інакше.

Перед Україною нині постає проблема і потреба реального духового відродження, ствердження гідності людини, бо саме лише спекулятивне зацікавлення сучасним станом людини і її духовністю багато не дасть. В

очах автора параграфу сучасний стан духовності – не постулат, а реальний виклик до протидії, до рятування сучасної до краю розцерковленої людини. Людину нашого часу програмово секуляризували, дегуманізували протягом 70 років. Тепер її порятунок не в простій філософській гуманізації, а в корінній християнізації, в поверненні її до віри, в релігійному відродженні.

Констатую, що я цим філософської гуманізації не відкидаю. Я високо ціню інтелектуальний розвиток, розумове збагачення людини, але також знаю вагу й ціну благодатного одухотворення, відчуваю реальність трансцендентного світу і посідаю суб'єктивне пересвідчення в цьому. Треба сказати, що будь-яке духовне оздоровлення людини, тобто оживлення і будівництва духовних сил людини, є духовним процесом. Цей процес часом є повільним і затяжним. Саме прозріння значення і вартості духовних сил людини – це лиш основа і початок її духовного розвитку та зросту.

Наші недруги додумуються сказати, що Україна – то тільки ідея, мрія, поетична пісня. Я не можу і не хочу сказати на це більше, як тільки те, що вони, егоїстично, ні українців, ні України краще не пізнали, не зрозуміли. Вони просто дивилися на неї тільки своїми егоїстичними очима й розцінювали все з точки зору свого шовіністичного інтересу. Тому, щоб встояти на своєму властивому рівні, нам залишається цей шовінізм переочувати й великодушно пробачати.

В житті нинішньої України є багато того, з чого можна радіти, а є й таке, що спонукає замислитися, у спробах знайти йому позитивне вирішення. До таких проблем належить проблема утворення в Україні Єдиної Помісної Церкви. Але утвердження тут автокефалії – справа не одного дня. Правда, Україна має всі передумови для автокефалії – власну землю, ієрархію, свою визначну історію Православ'я, богословські школи, Святе Письмо та іншу релігійну літературу рідною мовою. Теоретично – це просто, а фактично шлях кожної автокефалії, навіть такої, як Болгарська, Румунська, Сербська та багатьох інших, був тернистим і складним. Нам, українцям, потрібно бути більш віротерпимими, утверджуватись добрими справами. Зараз діаспора, особливо Українська Православна Церква в Канаді, докладає величезних зусиль для визнання нашої Церкви в Україні як рівноправної на форумі світового Православ'я.

При цьому Українська Православна Церква Канади сильно рекомендує УАПЦ й УПЦ КП встановити нормальні стосунки з православним світом, бо саме вони мають на це всі церковноюрідичні передумови. Відомо, що Київська Митрополія в минулому навіть була провідною Православною Церквою усього світу! Це був час від занепаду Царгороду 1453 року до підступного підкорення її Московській Патріархії 1686 р. (після підкупного здобуття Московською Церквою Патріархату 1589 та 1593 року). Все це дає право Українській Православній Церкві на Автокефалію і на Патріархат. Але це справа не року чи двох років часу. Вона може вестися довше. Очевидна річ, що Українська Православна

Церква Канади може допомагати в цьому і вона готова це робити, якщо в неї будуть повноваження на це. Але такі справи швидко не робляться: вони вимагають певного часу на дозрівання.

Але за час мого перебування в Україні я побачив там і дещо інше. Перше, що вразило мене глибоко, то це усвідомлення того, яке психологічно шкідливе оросіянення веде Московська Патріархія в Україні через свою УПЦ МП самим лише вживанням в богослужінні старої церковнослов'янської мови, але в її російській вимові. Та раз уже назвали Церкву в Україні «Українською Православною Церквою», то чому, дотримуючись церковнослов'янської мови в богослужінні, не завести вам української вимови її, що фонетично була б ближче до її оригінальної форми, а водночас – краще відповідала б психіці української людини?

Як мені оповідали в Одесі, то по деяких монастирях УПЦ Московського Патріархату різні святкування починаються й відбуваються за московським часом, а не за київським, бо людей переконали, що все українське – від сатани. Такою ж вважається зона часу: московська – від Бога, київська – від диявола. А на Волині я чув, що деякі священники Московського Патріархату застерігають людей, щоб вони не молилися і не слухали богослужінь українською мовою, бо на Небі моління українською мовою «не приймають». Буває, що саме поведінка цих священників доводить людей до організації парафій УПЦ Київського Патріархату. Зброєю послідовників Української Православної Церкви, що залишається в складі Московської Патріархії, є постійні звинувачення УАПЦ та УПЦ КП в їх неканонічності, неблагодатності та в тому, що їх ніхто в Православному Світі не визнає. Ось саме тут і з'являються запити й палкі апеляції до Української Православної Церкви Канади: дати допомогу й пораду в тому, як власне Українські Православні Церкви вивести на форум Вселенського Православ'я й здобути статус причасного єднання, особливо з боку Вселенської Патріархії. Ця тема й потреба Українського Православ'я була постійним предметом уваги й розмов під час кожного мого приїзду до Тернополя, Львова, Києва. Слухаючи людей – як рядових мирян, священників, так і єпископів, ознайомившись з деякими документами, я, зрештою, прийшов до висновку, що канонічне визнання Українського Православ'я – це найперша й найнегайніша його потреба і що цій справі треба присвятити максимум зусиль. Бо нормалізація його канонічного стану – поставлення його Об'єднаної і Єдиної Церкви на один рівень зі всіма іншими Православними Церквами – може стати каталізатором подій далекого значення, як для України, так і для Вселенського Православ'я.

Сумним фактом в Україні є те, що значна кількість православних українців залишаються ще в Московській Патріархії. Але засуджувати простих мирян за те, що вони залишаються в цій Церкві чи вибирають для себе вірність якійсь одній юрисдикції, другій чи третій, не треба. І дивуватися цьому не слід. Вибір Церкви, юрисдикції чи віросповідання –

це справа віри, душі, переконання та совісті людини. А це такі сили людської природи, легковажити якими, порушувати їх чи насилувати цивілізована людина не наважиться ніколи. Нападати на людей іншого віросповідного чи юрисдикційного переконання, вриватися до храмів й осквернювати їх, перебивати хід богослужіння – це справа некультурної людини, людини дикуна, якій треба ще багато-багато вчитися простій людяності та мудрості, як то по-євангельському жити на світі. Я не знаю, як церковна ієрархія УГКЦ, а у міжцерковному протистоянні православних – Московська Патріархія і її Київська організація – може дозволяти таку роботу.

При цьому під час моїх приїздів в Україну болісно було дізнатися, що в Галичині був наявним гострий конфлікт між двома українськими Церквами – Автокефальною Православною і Греко-Католицькою. Греко-католики, як більшість тут, не перебирали у мірах боротьби з «автокефалістами» і часто навіть допускалися нечуваного дикунства. Їхня церковна ієрархія і цивільна влада закривали очі на те, як ті організовано нападали на православні храми, їздили у свої експедиції найнятими автобусами, нападали на священників, погрожували їм окаліченням та смертю і в такий спосіб прагнули виконати місію повернення православних назад у католицизм, під владу Папи.

В ситуації відкритих конфліктів між греко-католиками і православними за посілість Церков греко-католики у багатьох випадках вдавалися до підступів. Ось, наприклад, домовляються католики з православними, що будуть вживати церкву спільно, по черзі; але як тільки католики візьмуть ключі до церкви, то вони негайно міняють замки і православних більше до церкви не пускають. Закони, які видаються на користь свободи віросповідань, у названому випадку не застосовуються. До того ж, тяжко в галичанських областях й понині навіть зареєструвати нову православну громаду. Але ось реєстрація римо-католицьких громад проходить без якихось перешкод, навіть за допомогою греко-католиків. То ж потрібно на різних рівнях й інституційних виявах активно працювати в Україні на толерантизацію насамперед повсякденних відносин православних і греко-католицьких спільнот, утвердження цієї толерантності як норми їх життя в українському релігійному просторі. А вже пізніше – після вирішення питання єднання українських православних Церков – приступити до вирішення питання зближення і зрештою також поєднання на основі власної української християнської традиції наших православних і греко-католиків. Ці процеси мали б відбуватися не лише на матірних українських теренах, а й в країнах діаспорного поселення українців.